

Juli Capilla

Ars libri

L'aventura del llibre
i la paraula

LA NOSTRA
ÚNICA ARMA SÓN
ELS LLIBRES

PRO
B
TALIT
PO

Premi d'Assaig
Mancomunitat de
la Ribera Alta

bromera

INTRODUCCIÓ

Aquest llibre és fruit d'una passió i d'una necessitat. La passió, dèria, amor, obsessió... pels llibres. La necessitat urgent, peremptòria, incisiva de fomentar la lectura. Des que vaig prendre consciència de la importància que té per a la persona –i per a la societat– el fet de llegir, la meua vida ha estat una altra: completament. No només perquè la paraula m'ha canviat i ha condicionat, modelat, de dalt a baix la meua personalitat i la meua singladura professional –sempre vinculada als llibres–, sinó perquè la lectura és una experiència que, per regla general, ens fa millors persones: més cultes i racionals, tolerants i comprensives, més obertes i més riques –n'estic convençut. És un tòpic, i alhora una realitat, que quan llegim viatgem. Llegint coneixem i ens formem. Ens divertim i vivim altres vides. Aprenem coses i perfeccionem el nostre llenguatge. Creixem com a persones d'una manera exponencial. Les paraules ens dignifiquen, ens poleixen, estilitzen la nostra personalitat i ens harmonitzen el caràcter.

Una societat il·letrada, àgrafa, inculta, ignorant, és un perill per a ella mateixa, en primera instància, i també per a les societats circumdants. Un individu analfabet –ni que sàpia llegir i escriure; un analfabet funcional, vull dir– és nociu per a l'interès general, per al bé comú, perquè resultarà sempre mal·leable: un titella per als interessos espuris dels poderosos sense escrúpols. Els individus i les societats incultes són un entrebanc per al progrés, un escarni per a l'evolució. Caldria preguntar-se si encara confiem en les nostres possibilitats com a espècie, si a aquestes altures de la història tenim esme per a confiar en l'ésser humà, després de l'anomenat *segle de la megamort*, que en deia Günter Grass. El mateix interrogant ens

hauríem de fer davant del repte d'un món sostenible, d'una vida humana compatible amb la preservació del planeta i del medi ambient. És possible confiar-hi? Jo crec que sí. M'ho vull creure, si més no. Altrament, aquest assaig fora balder i inútil. I tots els papers i totes les accions de l'individu, de cada societat, de qualsevol moviment polític o social, s'haurien paralytitzat definitivament. Una manca de confiança absoluta en nosaltres mateixos ens hauria estancat per complet, ens hauria menat a un absurd esterilitzant, a un immobilisme anorreador; a un nihilisme existencial i a un pessimisme ontològic insuperables i insuportables, a un atzucac.

Val a dir que, després de dues experiències bèl·liques tan terribles com la primera i la segona guerres mundials, amb un saldo esfereïdor: milions de morts, exiliats, mutilats, moralment derrotats, despulats, anul·lats, negats... la temptació d'un nihilisme sense pal·liatius era lògica, fins i tot comprensible. L'any 1933, en plena ascensió del nacionalsocialisme, el filòsof alemany Walter Benjamin va publicar un text en què asseverava que, després de la Gran Guerra, l'home havia esdevingut mut. Una pàtina de silenci va entelar l'enteniment de l'ésser humà, el va impossibilitar per a comunicar la seua experiència vital i cultural, per a dialogar amb els altres, per a transmetre uns coneixements, unes aptituds i uns valors que garantiren la línia de continuïtat ascendent en clau de progrés a què s'havia consagrat la humanitat des de temps ancestrals, sobretot i especialment des del Segle de les Llums i la Il·lustració. De sobte, tot eren enderrocs, ruïnes i pols, cossos escindits, pensaments mutilats, raons emmudides; el silenci total: «Sí, reconeguem-ho: aquesta pobresa d'experiència no és només pobresa d'experiències de tipus individual o privat, sinó d'experiències de la humanitat en general. I amb això una forma de nova barbàrie».¹

1. BENJAMIN, Walter: «Experiència i pobresa» (traducció de Simona Škrabec), en: *LEspill*, núm. 61, p. 183-188.

I la barbàrie no es va fer esperar. La irrupció dels totalitarismes a Europa va propiciar una segona Gran Guerra, una piconadora demolidora i destructiva que va triturar consciències, va arrasar el vell i cansat continent convertint-lo en un erm improductiu, en un llot pudent, exempt de vida i d'esperança. La Guerra Civil Espanyola havia estat una contesa fratricida, descarnada. El *Guernica* de Picasso és l'expressió muda, en blanc i negre, aterridora, contunent i incontestable a propòsit d'aquell *experiment* sanguinari de bombardeig d'una ciutat tan simbòlica i significativa per al poble basc. En el paisatge desolador de l'obra del pintor malagueny, no hi ha lloc per a la paraula: només els plans cubistes sobre una realitat dislocada i absurda. Una expressió muda, de silenci tumultuós que esdevingué lapidari amb l'adveniment de l'odi i el fanatisme atiat durant la Segona Guerra Mundial. Després, el nihilisme es va apoderar de l'ésser humà, en un clima sinistre d'amenaça permanent i sense treva, de Guerra Freda pretesament dissuasiva, però intrigant alhora. *L'ésser i el no-res*, de Jean-Paul Sartre; *Tot esperant Godot*, de Samuel Beckett, i *El mite de Sísif*, d'Albert Camus, denoten una manca de confiança quasi absoluta en l'ésser humà, un malestar en el món, una incomoditat ontològica perpètua, un difícil encaix en la contemporaneïtat. I, malgrat tot, a pesar d'aquest clima de defunció espiritual, de pessimisme existencialista i d'escepticisme ontològic, la paraula va romandre dempeus, com un estandard ferm i intocable, perdurable i resistent; veritable eina transmissora de la cultura, de les idees, dels valors, de les essències pures de l'ésser humà. L'existencialisme esdevingué un humanisme, segons l'accepció sartriana expressada en la seua famosa conferència de París,² una oportunitat d'acció expressada oralment. «Al principi fou el verb...»

2. SARTRE, Jean-Paul: «L'existencialisme és un humanisme» (La conferència tingué lloc el 29 d'octubre de 1945 a la Salle des Centraux de París, organitzada pel club Maintenant).

El verb que va rescabalar Jorge Semprún d'una existència que havia perdut sentit. Els mots dels «salvats» d'un Primo Levi després de la Xoà (els «enfonsats»). Els versos redemptors d'un Salvador Espriu enmig de l'ostracisme feixista i repressor. La loquacitat insubornable d'un Estellés cronista i poeta alhora, testimoni d'una ignomínia perpetrada impunement per un règim totalitari i cruel. Les paraules doloroses i sentides des de l'exili que van catapultar Carles Riba i Mercè Rodoreda cap al sublim de les nostres lletres.

La paraula va tornar, doncs –si és que se n'havia anat mai. I amb ella la millor versió de l'ésser humà. L'optimisme, l'esperança, la il·lusió... es van fer presents després d'anys i panys d'enfrontaments silenciosos i de bel·ligeràncies ideològiques. I, més tard, amb la caiguda del mur de Berlín, el 1989, sucumbia també un món esquinçat en dues meitats opaques, asimètriques i irreconciliables. S'obriren, llavors, els compartiments estancs en què s'havia dividit el desordre mundial després de la Segona Guerra Mundial: Orient i Occident, capitalisme i comunisme, religió i ateisme o agnosticisme, espiritualisme o materialisme dialèctic. Ressorgia –amb tota la força– la paraula, el poder de l'escriptura, com una au Fènix de les cendres; les cendres de l'Europa de postguerra. Renaixien els mots i la raó, seductors i expeditius. La paraula va esdevenir, a les acaballes del segle més bèstia, la millor arma pacificadora i de reconstrucció de les il·lusions oblidades, relegades o postergades. Potser la implantació de l'estat de benestar, el reconeixement dels drets humans universals i de les llibertats fonamentals; de la democràcia i dels valors intrínsecs que la sustenten –la tolerància, la igualtat en la diversitat, la justícia, la llibertat d'expressió–, emanats directament dels il·lustrats, han estat el major assoliment de la humanitat. I tot plegat es va aconseguir gràcies al diàleg, al poder reconciliador, contemporitzador, consensuador, empàtic, resilient, constructiu i edificant de la paraula –oral i escrita. I els llibres van tenir un paper cabdal en aquest redreçament existencial.

Ara mateix, però, no vivim en el millor dels contextos possibles; ni per a la societat en general, ni per a la lectura i la paraula escrita, més específicament. L'estimulació premeditada de la ignorància, la potenciació maliciosa de l'analfabetisme funcional, la burocratització i funcionarització dels subjectes transmissors d'educació i cultura, la denigració de la figura de l'intel·lectual com a *maître à penser*, la sobreexposició a la irracionalitat i als prejudicis per part del populisme flagrant, ens situa a hores d'ara en una feaent crisi intel·lectual. La generalització d'una societat digital acrítica i amorfa, disfuncional en termes de raciocini i pensament elaborat, són el caldo de cultiu per a un temps en què la paraula, la lectura i l'escriptura complexes i profundes, ja no tenen el mateix protagonisme, perquè han perdut –hom ha provocat aquesta pèrdua imperdonable– l'atractiu emocional, la capacitat seductora i persuasiva que posseïen abans. Endemés, les noves tecnologies no només condicionen la manera de llegir, com més va més fragmentàriament i esbiaixada, sinó que han minvat una pràctica que en les darreres dècades havia anat sensiblement a l'alça, sense assolir una quota total acceptable o ideal però amb uns índexs optimistes, en tant que les perspectives de creixement semblaven no tenir aturador.

Els més optimistes diran que ara es llegeix més que mai, sobretot si comparem els hàbits de lectura actuals amb altres èpoques en què la població era majoritàriament analfabeta. I els més pessimistes auguraran una desfeta sense precedents propiciada per l'omnipresència de l'era digital. Hi ha part de raó en totes dues postures però, des del meu punt de vista, s'està produint un retrocés pel que fa a la lectura; des del vessant qualitatiu, però també quantitatiu. Es llegeix poc i moltes vegades de manera inconnexa i a empentes i rodolons. I, pitjor encara, està produint-se una devaluació de la importància de la lectura, i al seu torn, una desvaloració del llibre tradicional; com si poguéssim prescindir-ne sense cap problema, com si aquest abandó no repercutís negativament en els individus

i en la societat en conjunt, també en un món globalitzat i cada cop més mediatitzat. No és normal que un terç –si més no– de la població, segons indiquen els informes, no llegesca mai un llibre al llarg de l'any. No procedeix en una societat presumptament avançada, civilitzada, moderna.

Són molts els beneficis que reporta la lectura. Llegint, en principi, ens obrim al món, l'aprenem i aprehenem alhora, ens obrim als altres, hi empatitzem més fàcilment, ens fem més comprensius i tolerants i evitem així el fanatisme i els supremacismes excloents, la intolerància, el racisme, la xenofòbia, l'especulació, el neocolonialisme global, el capitalisme salvatge, el neoliberalisme rampant... Per contra, llegir fomenta un *estar en el món* més harmònic amb un mateix i amb els altres.

He plantejat aquest llibre des de la perspectiva personal i assagística. No és un estudi, per bé que he procurat ser rigorós i recolzar els meus plantejaments en la raó, l'argumentació fonamentada, les investigacions acadèmiques, els informes públics, la bibliografia especialitzada i literària, el treball de camp i els testimonis directes a propòsit dels hàbits lectors i del món llibresc. M'hi ha ajudat, també, la meua perllongada experiència en el sector: com a periodista, crític, editor, escriptor, llibreter, professor de llengua i literatura i lector. De fet, tot i que la major part dels materials d'aquest assaig són inèdits, m'he inspirat en alguns articles ja publicats al llarg de vint-i-cinc anys de feina periodística i literària. Aquests articles, però, han estat profundament revisats, rectificats, actualitzats i reescrits, fins al punt que es poden considerar nous. Els lectors hi detectaran estratègies discursives diverses: literàries i periodístiques, pedagògiques i analítiques, històriques i polítiques, sociolingüístiques i psicològiques, assagístiques i testimonials. Així, hi trobaran textos pròxims o propis de la crònica, l'informe, la crítica literària, les memòries, la literatura pura, l'assaig... La perspectiva des de la qual l'he escrit és valenciana, però la connexió amb tot l'àmbit

lingüístic català és evident; més encara, la hi he cercada. L'òptica i l'esperit abasten tots els països o terres de parla catalana. La vocació, com no podia ser d'una altra manera, és universal. Perquè llegir és un fenomen, una potencialitat, un privilegi, supranacional.

No cal dir que les meues opinions són això: només opinions meues. De manera que el lector no té per què coincidir amb mi sempre, ni de bon tros. Més encara, és ben natural, saludable i fins i tot desitjable que pugui discrepar amb mi en més d'una ocasió. Amb les meues asseveracions no pretenc, ni molt menys, parlar *ex cathedra*. Déu me'n guard... Però sí provocar una reacció, un diàleg constructiu i si pot ser instructiu amb el lector. Un objectiu cercat, anhelat, esperançat, fora interpel·lar-lo per somoure-hi una certa inquietud que ens situe a tots dos en un terreny dialèctic interessant. Interessant perquè ens pot obligar a reaccionar davant els reptes d'una societat i d'uns temps com més va més sotmesos a perills i a amenaces de tota mena.

Tant de bo que els vint-i-un apartats –dinou capítols, a més d'aquesta introducció i una coda final– en què he estructurat temàticament el recull contribueixen a enaltir un hàbit, el de la lectura pacient i conscienciosa, que darrerament sembla anar a la baixa. I tant de bo també que els qui llegesquen aquest assaig aprecien l'objecte del llibre com cal. Com es diu popularment, el saber no ocupa lloc. I si n'ocupa, mirem de reservar-li un espai de privilegi, físic però també virtual. No m'imagino un món sense llibres –i m'aborrone només de pensar-hi–, la mena de món que voldrien els qui percacem el saber, es miren de reüll la intel·ligència, assetgen els qui pensen, amenacen les persones crítiques, amb una pretensió d'uniformització insulsa i reduccionista, empobridora i repressora, interessada i especulativa. Contra l'estultícia, llegim. Llegim contra la ignorància i la desraó, ni que siga per comprendre que ens queda tant per saber: «Només sé que no sé res», que deia Sòcrates. Ens resta tant per llegir que el món se'ns obri encara com

un llibre. Perquè un llibre és, precisament, com un món que se'ns ofereix generós, sol·lícit, perquè ens reserva històries meravelloses, inimaginables i inaudites, plenes de sorpreses i de giragonses inesperades. Com he llegit més d'una vegada en alguna llibreria, paradeta, samarreta o eslògan publicitari, els llibres ens fan lliures. Llibertat, doncs, per als lectors, per a les persones, per als pobles, a través dels llibres. Llegim. I quan acabem de llegir, llegim encara més. I més encara.

DE L'ORALITAT A LA LLETRA IMPRESA, I VICEVERSA

En una xerrada que l'escriptor nord-català Joan-Lluís Lluís va fer a la Fira del Llibre d'Ares del Maestrat d'aquest any li vaig sentir dir que, ben mirat, això de la lletra impresa i dels llibres és cosa de fa quatre dies; que la història dels éssers humans, des que parlem, ha estat bàsicament oralitat, i que l'escriptura representaria únicament una part ínfima, «el cap d'una agulla», o un bocí més insignificant i irrisori encara, en la història dels humans. De fet, avui dia encara hi ha cultures totalment àgrafes, és a dir, que no tenen cap mena de codi escrit, perquè no els cal. El sociolingüista Jesús Tuson, en un dels seus llibres sobre qüestions sociolingüístiques, *Lletres sobre lletres*,³ encara era més taxatiu quan afirmava que, en relació als pobles àgrafs que encara existeixen avui dia, «si no coneixen l'escriptura és perquè mai no l'han necessitada». I confirmava la seua civilitat en funció d'una oralitat que els és essencial per a la transmissió de la *seua* cultura: «Els pobles àgrafs actuals viuen de la memòria, al marge d'una escriptura que no els representaria cap guany: no posem, si us plau, semàfors a l'Amazònia. La biblioteca d'aquests pobles és una biblioteca mental, bastida sobre una memòria prodigiosa; i cadascuna de les persones és un llibre o un munt de llibres, potser una biblioteca; especialment la gent gran, que solen ser els dipositaris i transmissors de la saviesa acumulada». (Val a dir que, en molts sentits, aquestes cultures àgrafes s'eviten la paperassa i les gestions absurdes que ben sovint ens veiem obligats

3. TUSON, Jesús: *Lletres sobre lletres*, Barcelona, Empúries, 2006, p. 108.

a dur a terme en les cultures alfabetitzades, saturats i sotmesos com estem a processos i sistemes burocràtics insuportables que ens fan perdre un temps preciós i ens trauen ben sovint de polleguera.)

Els escriptors catalans tot just van començar a escriure a l'edat mitjana. I val a dir que no tots, per molt que formen part dels clàssics de la nostra literatura. Alguns ni tan sols tenien una voluntat literària, tal com l'entendem ara, sinó més aviat testamentària i política. Se sospita que Jaume I va dictar la seua crònica, el *Llibre dels fets*, perquè això d'escriure era una feina que no corresponia a un rei sinó als escrivans que l'acompanyaven, gràcies als quals coneixem les seues gestes, sens dubte magnificades i instrument fonamental que havia de sustentar, ja en vida i anys a venir, la seua fama de rei justicier i implacable, però també benèvol i misericordiós. Segons els especialistes, Jaume I era *illiteratus*, no sabia escriure, però era un home culte –cosa que mai no he acabat d'entendre del tot. Tampoc no va escriure sant Vicent Ferrer els seus sermons, sinó que els recollien per escrit els mateixos acòlits i membres de la seua companyia de dominics, entre clergues, juristes i fins i tot penitents, els quals viatjaven amb ell per tot Europa. Uns *escrividors* o escrivans que ens han fet arribar les disquisicions vicentines amb una gran fidelitat sobre l'original, incloent-hi les interjeccions expeditives entorn del temor de Déu. Una fidelitat, però, fragmentada o parcial, perquè sembla que els sermons que ens han arribat a les mans són una mena d'esquemes o síntesis dels discursos de fra Vicent.

Els trobadors sí que degueren escriure les seues composicions. Potser no totes, perquè considerarien que no s'hi esqueia si hom confiava en la memòria, sobretot tenint en compte la capacitat de fixació mental que oferia la música que acompanyava les lletres. I també, i principalment, perquè eren els joglars els encarregats de difondre les composicions dels trobadors, i un cop païts i memoritzats els textos manllevats dels creadors originaris ja no hi

havia necessitat de fixar-los sobre un manuscrit. Hom confiava en la memòria d'aquests torsimanys cortesans i en la transmissió d'una generació a una altra. Tot i això, ens han pervingut bastants còdexs i manuscrits impagables de poemes trobadorescos gràcies a la fixació grafòmana.

Els poetes i narradors posteriors ja degueren considerar imprescindible escriure les seues creacions literàries, segurament perquè ja no havien de cantar-les, recitar-les o contar-les en públic, tasca que confiaven a altres persones. Se sap, per exemple, que el *Tirant* era llegit en veu alta en les tertúlies de ca Bernat Fenollar i ca Berenguer Mercader, a la València medieval. Tertúlies freqüentades en gran nombre per dones deleroses d'històries novel·lades sobre amors i heroïcitats diverses. En certa manera, comparacions odioses a banda i salvant totes les distàncies, el *Tirant* feia, en el seu moment, les funcions d'una telenovel·la o una sèrie actuals; el *Joc de trons* de l'època.

Sia com sia, tot i que mai no ha acabat d'apaivagar-se del tot, l'oralitat entre els escriptors va anar decaient al llarg dels segles en favor de l'escriptura. Probablement, perquè aquesta ofereix als autors unes garanties de perdurabilitat que són gairebé impossibles de viva veu, i, també en part, perquè n'accentua la complexitat i, amb la invenció de la impremta, unes potencialitats de difusió exponencials. I, tanmateix, a pesar d'aquest declivi progressiu, en els darrers anys l'oralitat es reivindica, demana el seu espai i, fins i tot, s'ha assegurat algunes parcel·les presencials que dècades enrere eren impensables. Així, proliferen els festivals i els recitals de poesia, els contacontes, les rutes literàries, etc., en què la veu cobra un protagonisme com no n'havia tingut durant segles, arraconada per la intimitat que imposa el llibre com a objecte.

D'altra banda, l'escriptura permet una expressivitat fascinant als qui no tenen la loquacitat dels xerraires, o als qui la timidesa o la lentitud verbal els entrebanca la llengua. Amb l'escriptura

tenim més temps per expressar-nos de la millor manera. Podem pensar-nos-ho tot amb més calma. Parlar, en canvi, és un acte normalment acotat, limitat en l'espai i, sobretot, en el temps; espontani i, per tant, necessàriament imperfecte, gramaticalment i també quant a la sintaxi. Tot depèn, en gran mesura, de l'habilitat verbal –de la verborrea– del locutor. És paradoxal comprovar com hi ha gent d'una loquacitat admirable que són bastant limitats a l'hora d'escriure. I, al contrari, persones que no es caracteritzen per una expressivitat oral solvent es manifesten amb excelsitud quan escriuen. M'he trobat gent negada a l'hora de parlar en públic que, en canvi, són d'una excel·lència literària sorprenent. I a l'inrevés. Com també n'hi ha que «parlen com un llibre», segons l'expressió popular, és a dir, que escriuen i parlen amb molta solvència, exactitud i capacitat seductora; que posseeixen una retòrica envejable. Em venen a la ment alguns exemples d'escriptors-oradors convincents: Antoni Furió, Núria Cadenes, Ferran Garcia-Oliver, Víctor Labrado, Fanny Tur, Agustina Pérez, Amadeo Laborda... Igual com hi ha poetes que *maten* el poema quan el llegeixen o el *reciten*, hi ha escriptors il·lustres d'una dificultat expressiva sorprenent. Estellés en boca d'Ovidi era diví. Els mateixos poemes recitats pel poeta de Burjassot, un espectacle més aviat discret –per bé que el seu dialecte inconfusiblement apitxat, de «*aljamia e parleria*» de la gent de l'Horta de València, el proveïen de certa originalitat.

L'oralitat, tot i el predomini escritural, no ha deixat d'estar present al llarg dels segles. I això ha sigut així perquè la població ha estat majoritàriament analfabeta fins fa pràcticament quatre dies. Eren molt pocs els que sabien de lletra fins a primeries del segle xx. Encara hem conegut familiars que podríem catalogar d'analfabets, o si més no d'analfabets funcionals, perquè ja feien prou si aconseguïen traçar la seua signatura en un paper oficial i, encara que estiguessen capacitats per a llegir, els costava Déu i ajuda. Si les auques van tenir vigència fins ben entrat el segle passat

va ser perquè les imatges encabides en vinyetes predominaven per sobre les lletres –a tot estirar un parell de rodolins. Els espectadors agraïen les imatges explicades per algú que sabia més que ells, algú acostumat a llegir amb certa freqüència i lleugeresa. La gent no acostumava a llegir encara que en sabessen, senzillament perquè el paradigma vital era un altre i perquè la prioritat era treballar durant jornades ben extenses i extenuants. El poc oci que els restava el dedicaven al teatre –sarsuela, sobretot–, al cinema i al futbol.

Els lletraferits han estat una classe privilegiada, doncs; una elit, una minoria que, de cara a la galeria, eren vistos com gent estrafolària i excèntrica, i de vegades com una amenaça perquè podien pertorbar l'ordre establert, per bé que majoritàriament eren fills de casa bona, burgesos o aristòcrates. Els modernistes van escenificar aquesta pugna dramàtica entre els ideals espirituals i artístics dels fills i el pragmatisme inamovible dels pares. Llegiu, si no, *L'auca del senyor Esteve*, de Santiago Rusiñol. Els modernistes, tot i la seua radical aposta pel sublim, van saber apreciar l'oralitat i en van fer ús a l'hora de crear. Així, el poeta esdevé un torsimany, un intèrpret o un mediador entre la bellesa de la natura, propiciada per Déu, i el poble. La teoria de la paraula viva de Joan Maragall, per exemple, és això: una pràctica que havia de deixar fluir l'escriptura sense floritures i afegitons artificials. La brevetat i l'austeritat literàries al servei de la senzillesa proporcionada per la divinitat. I el noucentista Josep Carner, «el príncep dels poetes catalans», com és conegut també, va esgrimir la seua *Teoria de l'ham poètic*, basada en la paraula donada, segons la qual la inspiració fa que el vers li arribe al poeta sense buscar-lo, sense cap mena de premeditació o planificació, sinó gràcies a l'atzar. Més tard, l'escriptura automàtica que van posar en pràctica els surrealistes no deixava de ser una versió sofisticada d'aquella dèria duta a terme discretament pels modernistes i noucentistes, sustentada en la paraula viva (Maragall) o la paraula donada (Carner). Discretament, dic, perquè l'artifici hi era, *durant*

i *després* de l'espontaneïtat creativa. Altrament, les obres haurien estat més aviat mediocres. André Breton va desenvolupar aquesta manera d'escriure que feia fluir el subconscient sense embuts ni cotilles, però alhora hi passava el sedàs de la raó. Tot plegat, però, palesava l'esforç per connectar-se a l'oralitat primigènia –un flux dictat directament per l'inconscient–, una mica idealitzada perquè l'explicava i se'n servia gràcies al sublim.

Potser ens hem desviat del tema. O tal vegada l'hem situat on cal. Sia com sia, cal dir que oralitat i escriptura es complementen, són indestriables. L'escriptura es basa en l'original de la paraula, que emana directament del cervell i es canalitza a través dels llavis i l'aparell fonador. Però ara que la paraula hi és, en qualsevol de les seues formes de representació gràfica (alfabètica o ideogràfica, per exemple), ambdues, oralitat i representació, van lligades i són interdependents. Amb el grafisme ja res no és igual. Hem perdut la innocència. Veiem el món, l'univers, la vida a través de la paraula, una paraula viva traçada amb lletres diminutes com formigues. Formigues que tenen la força d'un gegant.

La poesia recitada i cantada

Sentir cantar Josep Piera el «Volare» de Domenico Modugno, en un poema de títol homònim inclòs a *El temps trobat*, és una experiència sense parió. He de confessar que la primera vegada que li'l vaig sentir recitar i cantar no ho vaig pair bé, allò, però ara entenc la dimensió social i íntima que abasta i com d'encertat és haver-hi inclòs uns pocs versos de la cançó de l'italià, i encara més cantar-los en públic. Podríem posar mil exemples de poetes, nostres i forans, que reciten deliciosament. Feliu Formosa et deixa tremolant quan recita el *Faràs dos trucs i t'obriré la porta*. Joan Margarit t'esborrona la pell quan diu *Celebració* i *Brindis*. I poetes com Teresa Pascual, Maria Josep Escrivà, Eva Baltasar, i tantes altres, han fet de la

paraula poètica un estendard que branden en l'aire i et fan tibar la corda dels sentiments, fràgils com una neula a punt de rompre's en sentir vibrar la poesia i els versos en boca dels rapsodes. Darre-rament, proliferen els festivals de poesia: a Barcelona, Sant Cugat del Vallès, Sant Sadurní d'Anoia, Vilanova i la Geltrú, Carcaixent, Rafelcofer, Oliva, Eivissa... Àngels Gregori dirigeix alguns d'aquests macrofestivals poètics, el Barcelona Poesia i el Poefesta de la seua ciutat natal, Oliva.

Rapsodes n'hem tingut –i en tenim– de molt bons: Enric Cassasses, Manel Rodríguez-Castelló, Cinta Massip, Mercè Climent, Isabel Garcia Canet, Joan Femenia, Vicent Camps, Jaume C. Pons Alorda... Tots, sense excepció, s'han abeurat, han seguit l'exemple, han fruit, s'hi han emmirallat, amb el que probablement ha estat el millor rapsode nostrat del segle xx: Ovidi Montllor. Encara recorde un recital del polifacètic artista alcoià, uns pocs mesos abans de morir; a les Escoles Pies de València. Era, si no m'erre, amb motiu de la setmana dels Premis Octubre, el 1994, i recitava *Ofici de difunt*, de Joan Fuster, un poema llarg i solemne, especialment trist i, dissortadament, escaient. Feia un fred de mil dimonis, com diria Estellés, a l'església, i a Ovidi a penes li rajava un filet de veu per on van anar escolant-se els versos mordaços i gèlids de l'assagista –i poeta!– de Sueca. Els qui vam tenir l'ocasió de ser-hi no ho oblidarem mai. Entristia veure la potencialitat de l'Ovidi en declivi irreversible i, alhora, t'encoratjava la seua tenacitat, l'enteresa amb què va anar desgranant el poema, entre les ombres dels qui assistíem a aquell comiat premeditat i les sospites d'un desenllaç fatal. Una exhibició d'una dignitat palmària i una humanitat admirable.

A banda la rapsòdia, aquesta modalitat de transmissió pública de la poesia, cal esmentar ací que els nostres cantautors han estat absolutament primordials a l'hora de popularitzar els nostres clàssics, medievals i contemporanis, a través del cant. El fenomen de la Nova Cançó i els artistes que han vingut darrere han estat claus per

a la recuperació de la llengua. Convé recordar que segurament ha estat gràcies a Raimon, Lluís Llach, Maria del Mar Bonet, Ramon Muntaner, Xavier Ribalta; a Borja Penalba, Mireia Vives i Francesc Anyó; a Hugo Mas, Biel Mayoral, Miquel Gil i Rosa Zaragoza, i a tants i tants altres intèrprets, que hem conegut oralment, de viva veu, i ens vam decidir a llegir amb profunditat Ausiàs March, Salvador Espriu, Joan Maragall, Joan Salvat-Papasseit, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Vicent Andrés Estellés, Pere Quart, Josep Palau i Fabre, Marc Granell, Teresa Pascual, Anna Montero... I potser tan transcendental com aquesta recuperació dels nostres clàssics per al públic que els és propi i natural, ha estat l'agitació de consciències que van procurar, una petita però autèntica revolució per a una *nació* ben tocada com la nostra.

Conte contat, no s'acaba mai

Abans la gent potser no llegia, però escoltava històries. I hi havia narradors espontanis que s'hi dedicaven o eren especialment hàbils a l'hora de captivar el públic. Els iaïos contaven històries a redós del foc, en caure la nit, i els xiquets s'embadalien amb les contarelles dels seus avis. No hi havia tele, ni maquinetes, ni pantalles que distraueren, ni alta ni baixa tecnologia. Només la inventiva dels qui transmetien un llegat centenari i, ben sovint, supranacional. Històries sense edat i sense fronteres; majoritàriament anònimes. Però l'arribada de la TV va escapçar bruscament aquella transmissió intergeneracional ininterrompuda, la va posar seriosament en perill. Sort que amb anterioritat alguns il·lustres folkloristes amb sensibilitat humanista ja es van dedicar a recopilar aquelles històries. Els germans Jacob Ludwig i Wilhem Karl Grimm, a Alemanya; Charles Perrault, a França, i el danès Hans Christian Andersen són, potser, els més coneguts. Però n'hi ha més encara. A casa nostra, hi ha Joan Amades, Enric Valor i mossèn Antoni Maria Alcover.

Tots tres van saber rescabalar l'immens llegat popular oral i el van fixar sobre el paper perquè no es perdés mai. Els devem aquesta tasca immensa, d'una generositat i un tacte sense precedents. Gràcies a aquestes rondalles —o *rondaies*, com diuen a Mallorca—, els infants d'ara i de demà mantindran un lligam amb els ancestres, i per molts anys. Una tasca que encara no ha acabat. Per sort, hi ha intel·lectuals que encara ara atenen aquest patrimoni immaterial tan apreciable, com és el cas de Joan Borja, de Víctor Labrado o d'Emili Selfa, que porta anys recopilant històries i contarelles, conscient de la seua riquesa: «El camp de la tradició oral dels valencians és un bé cultural i popular farcit d'històries i acudits. Al remat, era la literatura familiar imprescindible: no hi havia altra cosa. Omplia l'univers del món de la xicalla, i els contes i succeïts conformaven l'univers de l'imaginari infantil».⁴

Als xiquets els agrada molt que els conten històries. Que els les conten les mestres i els pares, les mares i els mestres. Si teniu fills menuts, o nets, no dubteu a contar-los històries, rondalles, contes, llegendes, endevinalles, acudits... Els encanten. Serà, probablement, la millor manera de connectar-los amb els llibres; de fer-los lectors per a tota la vida. Conte-los històries, doncs. I feu-ho a la vostra manera. En aquest sentit, em permetreu que transcriga ara i ací el decàleg que us permetrà contar bé. No és meu, sinó de Carles Cano, escriptor i contacontes de llarga trajectòria i reconegut prestigi.

Com contar contes (decàleg de Carles Cano)

1. Conta des de dins.
2. Mai contes res que no t'agrade. Si ho fas, sonaràs buit.
3. Pensa si t'agradaria compartir-ho.

4. SELFA, Emili: «La narrativa oral: saviesa i tendresa», en: *Levante-EMV*, edició de la Safor, 22 de juny de 2019.

4. Allò que contes ha d'interessar el públic que tens davant.
5. No et limites a una sola classe de contes.
6. Millor contes curts que llargs.
7. Que siguen rics en accions.
8. Al principi, relats lineals, sense peripècies secundàries.
9. No t'entestes a contar. Tampoc no et faces de pregar.
10. No faces propaganda. Els contes són morals, però no cal reduir-los a això.

Com li vaig llegir al malaurat Llorenç Giménez en una entrevista al diari *Levante-EMV*, «Tots contem contes, anècdotes o coses que ens han passat». «Som narradors naturals». «N'hi ha que té més gràcia i n'hi ha que es recolza en un bon llibre.» I si no es té una especial habilitat per contar, sempre hi ha una metodologia, la possibilitat d'interactuar amb el públic, el recurs d'un indumentària i un *attrezzo* cridaners.

Darrerament, han proliferat els festivals o les trobades dedicats als contacontes. Tinc entès que el Maratón de los Cuentos de Guadalajara és una meravella. A tocar de casa, en tenim també uns quants: «Encontes. Festival de Narració Oral d'Altea», a la Marina Alta; «Contes a la fresca», a la Vall d'Albaida; la Trobada de Contacontes de Penàguila, al Comtat; la Ruta de Contacontes de l'Alcoià i el Comtat i el Contaescoltes de Simat de la Vall d'Alldigna, per posar-ne únicament quatre exemples. I ja que hi som, no podem oblidar que, també a la Vall d'Albaida, hi té lloc tots els anys la Mostra Internacional de Titelles. Al voltant d'aquests *encontes*, i de les biblioteques públiques, ha proliferat una veritable allau de contacontes professionals o semiprofessionals: Almudena Francés, Ana Canet, Núria Urioz, Silvia Colomer, Mercè Climent, Lluís Abad, Lorena Comín, Rosanna Espinós, Carles Llinares, Miquel Puig, Carles Cano, Juanvi Martín, Llorenç Giménez, Monipopins, Silvia Ripoll, Blai Senabre, el Gran Jordiet, Rosabel, els mateixos Joan

Borja, Víctor Labrado, Francesc Gisbert, L'oracle de l'Est, Jordi Raül Verdú... Aquest darrer és un mestre de l'oralitat. Jordi Raül engalipa la xicalla –i els majorots!– amb la seua retòrica i les seues arts teatrals experimentades. Sap apamar els tempos en cada actuació i, sobretot, tallar a temps, quan la cosa pot decaure, i sol acabar la història –o les històries– que conta tot just abastar el clímax ideal, amb un desenllaç que deixa un doll d'aigua dolça a la boca. Els contacontes són un filó inexhaurible per a bibliotecaris, mestres i pares. I una opció de professionalització gens menyspreable per als escriptors. O de fer-se escriptors per als contacontes que no es dedicaven de bon començament a escriure. Un món preciós en què els adults ens convertim de sobte en infants entremaliats i receptius a la màgia, a la imaginació i a la fantasia, que falta que ens fa.

Literatura d'inspiració oral

Hi ha una tornada a l'oralitat, doncs, o almenys una revaloració de la tradició oral transmesa de pares a fills –o als nets–, d'una generació a una altra. Hi ha la proliferació dels contacontes arreu, gràcies als festivals anuals i a la programació que les biblioteques públiques preparen durant totes les setmanes de l'any. Hi ha recitals de poesia multitudinaris i com més va més exitosos. I, finalment, i potser per causa d'aquesta tornada a l'oralitat, hi ha escriptors que s'hi han abeurat expressament, que han enaltit la paraula dita a través de l'elaboració literària. Era el que ni més ni menys feia Enric Valor amb les *seues* rondalles: *literaturitzar* les històries que li contaven els seus confidents, dignificar-les, preservar-les, i alhora allunyar-les d'una extinció gairebé segura.

Hi ha hagut també una literatura basada en l'oralitat, que la pren com a recurs retòric i estilístic, una mica reivindicatiu també, com a senya d'identitat d'un poble, macabrament oprimat, lingüísticament minoritzat i menyspreat. Quan Isa Tròlec posava en boca

dels seus personatges –protagonistes femenins, majorment– la seua manera d'expressar-se en català ho feia des de la quotidianitat més propera, tot partint de la consciència d'un dialecte específic, el valencià de la Marina Alta. Era una operació que reivindicava una idiosincràsia pròpia, i a la vegada elevava la paraula viva a categoria literària. Les novel·les *Ramona Rosbif* i *Mari Catúfols* són, en gran mesura, això. Com també ho eren, si més no en part, algunes obres dels saforencs Josep Piera i Ignasi Mora, per exemple, a *Rondalla del retorn* i *Les veus de la família*, respectivament.

Hi ha un autor que em sembla paradigmàtic pel que fa a l'oralitat com a recurs estilístic i programàtic. Parle de Víctor Gómez Labrado. *La mestra*, *Quan anàvem a l'estraperlo*, *No mataràs* i la darrera de totes, *Veus, la mar*, són cants a l'oralitat. Novel·les basades en testimonis directes i indirectes, protagonistes d'un temps d'històries increïbles. Els estraperlistes, les mestres, els pilotaris, els maquis, els pescadors que apareixen en les novel·les de l'escriptor de Sueca ens parlen d'un temps passat interessantíssim, tan pròxim a nosaltres que ens defineix encara individualment i col·lectiva, que explica moltes coses relatives a la nostra manera de ser i de pensar. Novel·les que contenen històries viscudes o sentides per la gent del poble, d'ací la identificació inevitable i l'èxit –relatiu– o la recepció positiva per part dels lectors. *Si ha nevat*, de Paco Esteve, va també en aquesta línia de demarcació testimonial i històrica basada en l'oralitat. Comptat i debatut, aquesta oralitat és i serà sempre un filó per als nostres escriptors.

Acabe aquesta pinzellada sobre l'oralitat i la literatura, o viceversa, amb un fragment de *Veus, la mar*,⁵ la darrera novel·la oral de Víctor Labrado, que em sembla, a més de magnífic, il·lustratiu de les potencialitats literàries de les veus populars. No m'ha estat fàcil seleccionar-ne una mostra perquè el llibre és un contínuum de

5. LABRADO, VÍCTOR: *Veus, la mar*, Edicions 62, Barcelona, 2019, p. 192.

testimonis vius encadenats, un deversall de veus que ens remetent a una època ja finida i sense possibilitat de tornada. Ara la mar no és *aquella* mar, sinó *una altra* mar. La mar en què antany traginaven amunt i avall i encara s'hi endinsen els pescadors de Gandia, Santa Pola, Altea, Calp, la Vila...

Jo vaig eixir voluntari, i nou o deu més com jo. Ens van donar a cada un una bossa, que és un ganxo gros de ferro amb una anella, i a l'anella es lligava una corda. Ens capbussàvem amb la bossa a la mà. Hi havia cinc o sis braces d'aigua. Baixaves a pulmó. Veies les tonyines, de costat o panxa per amunt. Ja totes mortes. Per això no pujaven a cara d'aigua. La que tenies més prop, li clavaves el ganxo i ja podies anar-te'n. Els de dalt les hissaven amb la corda. Te n'anaves per amunt, treies el cap a l'aire. Alenaves i, sense pensar-t'ho molt, per avall, a enganxar-ne una altra. N'hi havia que estaven ben quietes i, quan se sentien la punxada, amb la bossa clavada i tot, encara eixien fugint. Es regiraven amb un nervi que feia por. Eren més grans que jo, cada tonyina d'aquelles.